

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

DOI: <https://doi.org/10.32836/2521-666X/2019-66-13>
УДК 502;303

Гнатюк О.П.
аспірант,
ПВНЗ «Європейський університет»

Gnatyuk Oleksiy
European University

СУТНІСТЬ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИХ РИЗИКІВ В УПРАВЛІННІ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА

ESSENCE OF ENVIRONMENTAL AND ECONOMIC RISKS IN ENTERPRISE ECONOMIC SECURITY MANAGEMENT

У статті розглянуто особливості складу еколого-економічних ризиків в управлінні економічною безпекою підприємства. Автором критично оцінено наявні наукові підходи до визначення наведених понять. В результаті вдалося сформулювати власне бачення змісту цих категорій, що дало змогу створити підґрунтя для майбутнього достовірного встановлення впливу екологічної та економічної складових ризиків на управління економічною безпекою підприємства. Окремим результатом дослідження варто виокремити обґрунтований автором процес зміни суб'єктно-об'єктних відносин у процесі реалізації еколого-економічних ризиків, що виникає внаслідок високого ступеня взаємної кореляції окремих складових: суб'єкт підприємницької діяльності, спричинюючи негативний вплив на стан навколишнього середовища, зрештою, сам зазнає збитків від проявів стихії. Таким чином, процес ідентифікації еколого-економічних ризиків управління економічною безпекою підприємств може мати двосторонній характер.

Ключові слова: економічний ризик, екологічний ризик, економічна безпека управління, ідентифікація ризиків.

В статье рассмотрены особенности состава эколого-экономических рисков в управлении экономической безопасностью предприятия. Автором критически оценены существующие научные подходы к определению приведенных понятий. В результате удалось сформулировать собственное видение содержания этих категорий, что позволило создать основу для будущего достоверного установления влияния экологической и экономической составляющих рисков на управление экономической безопасностью предприятия. Отдельным результатом исследования стоит выделить обоснованный автором процесс изменения субъектно-объектных отношений в процессе реализации эколого-экономических рисков, что возникает вследствие высокой степени взаимной корреляции отдельных составляющих: субъект предпринимательской деятельности, вызывая негативное влияние на состояние окружающей среды, в конце концов, сам несет убытки от проявлений стихии. Таким образом, процесс идентификации эколого-экономических рисков управления экономической безопасностью предприятий может иметь двусторонний характер.

Ключевые слова: экономический риск, экологический риск, экономическая безопасность управления, идентификация рисков.

The article considers the features of the composition of ecological and economic risks in managing the economic security of the enterprise. The author critically evaluates the existing scientific approaches to defining the essence of the given concepts. As a result, we managed to formulate our own vision of the content of these

categories, which allowed us to create a basis for the future reliable identification of the impact of environmental and economic component of risks on the management of economic security of the enterprise. The approaches of scientists are diverse: some understand the environmental and economic risks of the possibility of economic consequences as a result of environmental degradation. Others are risks to society in terms of the environment as a result of economic activity. In our view, environmental and economic risks are a complex concept that covers risks on both sides: the economic consequences of environmental impact and the environmental consequences of economic activity. Environmental risks of the level of economic and environmental management of economic security of enterprises, in our understanding, are a set of environmental factors that can both be caused and cause a negative impact on business conditions. Environmental risks in terms of economic security of doing business are a complex concept that covers both the impact of the environment on production processes and the effects of these processes on society and the planet. The concept of environmental risks is fundamental to the sustainable development of Ukraine, which is why theoretical generalizations are brought to the level of normative regulation. A separate result of the study is to single out the author-based process of changing the subject-object relations in the process of realization of ecological and economic risks, which arises due to the high degree of mutual correlation of individual components: the subject of entrepreneurial activity, causing a negative impact on the environment, the environment, he himself suffers damage from the manifestations of the elements. Thus, the process of identifying the environmental and economic risks of managing the economic security of enterprises can be two-sided.

Key words: *economic risk, environmental risk, economic security, manager, risk identification.*

Постановка проблеми. Економіко-екологічне управління передбачає комплекс дій, що спрямовані на забезпечення екологічності виробничих процесів та інфраструктури бізнесу на тлі їх економічності та ефективності. Оцінювання ефективності такого управління та досягнутого рівня еколого-економічної безпеки підприємства проводиться за основними трьома напрямками, якими є аналіз економічних показників, аналіз екологічних показників та аналіз соціальних показників. Основними умовами достовірності оцінок, моделювання та прогнозування рівня ефективності економіко-екологічного управління економічною безпекою підприємств є ідентифікація ризиків щодо кожного окремого показника та визначення їх впливу як в окремій ситуації, так і на комплексний індикатор для підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання сутності екологічних ризиків розкривались у працях В.В. Добровольського, Н.Ф. Реймерса, Т.Є. Царика, А.Г. Шмаль, Т.І. Панченко та інших учених. Такі науковці, як О.В. Ащеулова, І.Я. Грабова, А.Д. Мурзин, О.В. Потапова, К.М. Седова, розкривають зміст еколого-економічних ризиків.

Екологічні ризики рівня економіко-екологічного управління економічною безпекою підприємств, на нашу думку, є сукупністю чинників зовнішнього середовища, що

можуть як бути спричинені негативним впливом на умови ведення бізнесу, так і спричинити його. Екологічні ризики щодо економічної безпеки ведення бізнесу є комплексним поняттям, яке охоплює як вплив зовнішнього середовища на виробничі процеси, так і наслідки цих процесів для суспільства та планети. Поняття екологічних ризиків є принциповим для сталого розвитку України, тому теоретичні узагальнення доведено до рівня нормативного регулювання.

Підходи науковців різноманітні, адже одні розуміють під еколого-економічними ризиками ймовірність настання економічних наслідків в результаті погіршення екологічного середовища, а інші – ризики суспільства щодо навколишнього середовища в результаті економічної діяльності. На нашу думку, еколого-економічні ризики – це комплексне поняття, котре охоплює ризики з обох боків, а саме економічні наслідки впливу зовнішнього середовища та екологічні наслідки економічної діяльності.

Отже, поняття еколого-економічного ризику не є новим для вітчизняної економічної науки, але з огляду на динамічність ринкових реалій, на наш погляд, їх сутність має бути розглянута з позиції ідентифікації окремих складових, тобто дедуктивний підхід має бути замінений індуктивним.

Мета статті полягає у встановленні сутності еколого-економічних ризиків управління економічною безпекою підприємств та ідентифікації їх складових.

Виклад основного матеріалу. Економічні ризики рівня економіко-екологічного управління економічною безпекою підприємств, на нашу думку, є сукупністю чинників суспільного відтворення підприємницького характеру, що здатні чинити негативний вплив та обов'язково виникають в процесі нормальної операційної діяльності. Так, масовий продаж електрокарів спричинятиме скорочення споживання бензину. З одного боку, такий вплив можна вважати позитивним екологічним чинником, оскільки скорочуватиметься видобуток нафти та викидів у довкілля. З іншого боку, відбуватиметься скорочення робочих місць у нафтодобувній галузі, а в перспективі – загалом зниження рівня життя населення в країнах, основу економік яких складають видобуток та переробка нафти, торгівля нафтопродуктами. Отже, до економічних ризиків варто віднести ті з них, що можуть спричинити суттєві зміни у структурі чи системі ресурсного відтворення й перерозподілу. Зокрема, на нашу думку, у складі таких ризиків, що можуть спричинити негативний вплив на рівень еколого-економічного управління економічною безпекою підприємства варто виокремити наявність та доступність ресурсів, джерел енергії, стабільність і якість ринку праці, структуру попиту, конкурентне середовище, структуру ринку капіталу та інвестицій тощо.

Міністерство енергетики та захисту довкілля України для досягнення цілей екологічного моніторингу ідентифікує екологічні ризик в економічному аспекті, розглядаючи їх як екологічні показники. Керуючись схемою Європейської агенції з навколишнього середовища, воно відносить до них:

– РС – Рушійні сили (Driving force) – соціально-економічні фактори та види діяльності, що посилюють або зменшують навантаження на довкілля;

– Т – Тиск (Pressure) – пряме антропогенне навантаження на довкілля, що здійсню-

ється через викиди та скиди забруднюючих речовин, використання природних ресурсів;

– С – Стан (State) – поточний стан та тенденції змін навколишнього середовища, що включають параметри якості основних складових довкілля;

– рВ – Вплив (Impact) – наслідки зміни довкілля для здоров'я населення, наслідки для природи та біорозмаїття;

– Р – Реагування (Resposns) – конкретні дії, що спрямовані на вирішення екологічних проблем [12].

Ці показники використовуються задля ідентифікації ризиків в економічному аналізі, котрий передбачає, що розвиток суспільства та економіки приводить до змін у довкіллі. Такі зміни можуть бути як негативними, так і позитивними (зокрема, покращення умов життя, харчування населення, рівня медицини, тобто збільшення тривалості життя та зростання його якості). Водночас відбувається боротьба за ресурси та зміни моделей їх перерозподілу, а головне, антропогенний тиск на зовнішнє середовище.

Таким чином, у процесах виникнення еколого-економічних ризиків можуть трансформуватися суб'єктно-об'єктні відносини. У разі стихійного лиха, як це не дивно, суб'єктом виступатиме саме навколишнє середовище, а об'єктом впливу ризику – економічна система. При цьому часто саме людство виступає провокатором стихійних лих, але у відстрочувальному, накопичувальному ефекті, адже причиною глобального потепління, кліматичних змін та руйнування озонового шару є саме господарська діяльність людства. Саме мінливість суб'єктно-об'єктних відносин, на нашу думку, є основним феноменом еколого-економічних ризиків. Відповідно, процес ідентифікації таких ризиків у бідь-якому разі має реалізовуватися одразу на II рівнях: I – екологічний, II – економічний. Встановлення суб'єкта та об'єкта ризику може відбутися автономним чином за рахунок встановлення реципієнта кожного окремого процесу. Узагальнити процес ідентифікації ризиків рівня економіко-екологічного управління економічною безпекою підприємств можемо у формі схеми (рис. 1).

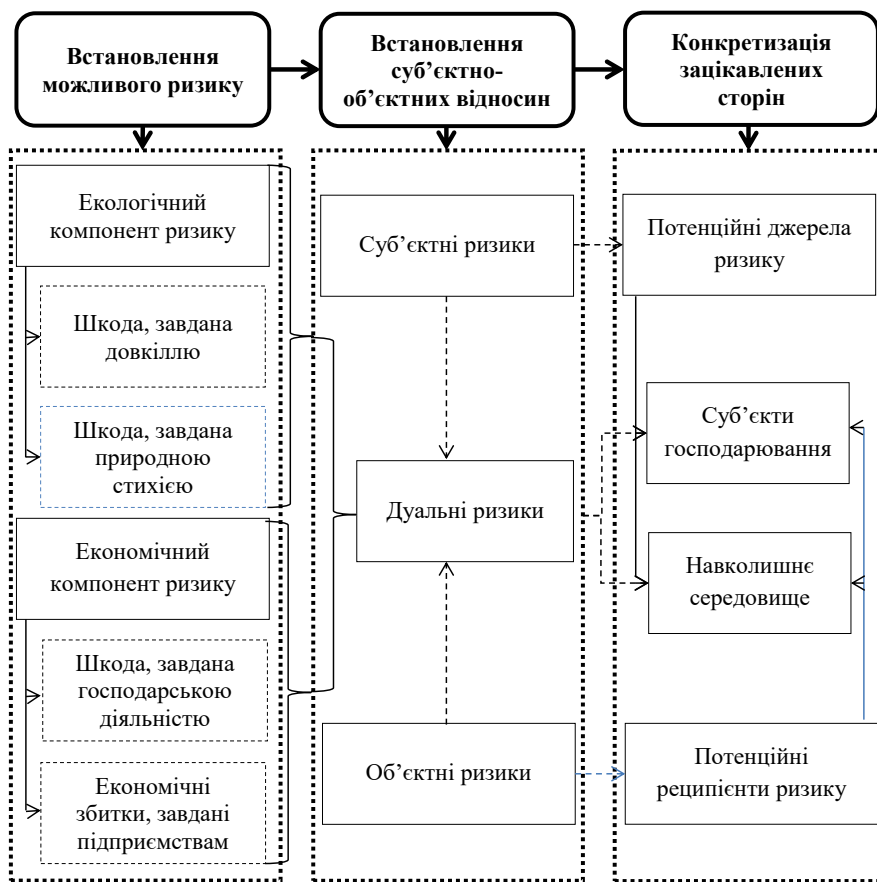

Рис. 1. Ідентифікація ризиків рівня економіко-екологічного управління економічною безпекою підприємств

Висновки. На підставі встановленої сутності еколого-економічних ризиків та особливостей процесу їх ідентифікації можемо виокремити їх ключові складові. Кожен вид економічної діяльності супроводжується власними еколого-економічними ризиками управління економічною безпекою. Проте можна визначити їх загальні групи та категорії, а саме такі групи еколого-економічних ризиків управління економічною безпекою підприємств, як забруднення атмосферного повітря, руйнування озонового шару та витрати на фільтрацію й скорочення викидів; кліматичні зміни та можливі збитки від посухи, повені, затяжного сезону дощів тощо; забруднення водних ресурсів та

витрати, пов'язані з фільтрацією та скороченням викидів, економічним споживанням водних ресурсів, збереженням біохімічного балансу водойм тощо; скорочення лісових насаджень та порушення біосистеми (структурно-кількісного складу флори та фауни), відповідні економічні витрати на їх відновлення, можливі втрати від зміни лісової екосистеми; виснаження та забруднення ґрунтів, порушення мінерального балансу та хімічного складу ґрунту через внесення добрив та пестицидів, капітальні витрати на поліпшення земель, можливі збитки від ерозії ґрунтів тощо; виснаження енергетичних ресурсів та відповідні витрати на впровадження енергоощадних технологій та засто-

сування відновлювальних джерел енергії; скорочення логістичних витрат задля нівелювання шкідливого впливу систем транспорту на довкілля, витрати на імплементацію екологічного транспорту; витрати на боротьбу зі складуванням та захороненням відходів виробництва та побуту, впрова-

дження систем переробки сміття та залишків від промисловості. Наведений перелік не є вичерпним та презентує лише авторське бачення основних груп ідентифікованих ризиків, тобто може бути доповнений кожним окремим підприємством, регіоном чи країною.

Список літератури:

1. Безпечність промислових підприємств : Державний стандарт України 2156-93 від 27 грудня 1993 р. № 208 / Держстандарт України. URL: <https://dnaop.Com/html/41018/doc> (дата звернення: 15.10.2019).
2. Обстеження та районування території за ступенем впливу антропогенних чинників на стан об'єктів довкілля з використанням цитогенетичних методів : Методичні рекомендації від 13 квітня 2007 р. № 116 / Міністерство охорони здоров'я України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0116282-07> (дата звернення: 15.10.2019).
3. Добровольський В.В. Екологічні знання : навчальний посібник. Київ : Професіонал, 2005. 303 с.
4. Реймерс Н.Ф. Природопользование : словарь-справочник. Москва : Мысль, 1990. 637 с.
5. Царик Т.Є., Файфура В.В. Основи екології. Тернопіль, 2009. 131 с.
6. Шмаль А.Г. Факторы экологической опасности & экологические риски : монография. Бронницы : МП «ИКЦ БНТВ», 2010. 191 с.
7. Шмандій В.М., Солошич І.О. Управління природоохоронною діяльністю : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 296 с.
8. Ярчак В.В. Про екологічний ризик джерел підвищеної екологічної небезпеки. *Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка. Серія: Юридична.* 2009. № 48. С. 209–215.
9. Розбицька Т.В., Костюк В.М. Види екологічних ризиків та управління ними в умовах молокопереробних підприємств / Національний університет «Львівська політехніка». URL: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/41958/2/2017_Rozbitska_T-Vydy_ekolohichnykh_gyzykiv_125-126.pdf (дата звернення: 15.10.2019).
10. Панченко Т.І. Екологічні ризики зберігання, переробки та транспортування небезпечних хімічних речовин та відходів. *XL регіональна науково-технічна конференція ВНТУ.* URL: http://eco.com.ua/sites/eco.com.ua/files/lib1/konf/XL_VNTU/zb_m/XL_VNTU_Panchenko.pdf (дата звернення: 15.10.2019).
11. ТОП-11 найзгубніших для економіки природних катастроф. *Сьогодні.* URL: <https://ukr.segodnya.ua/economics/enews/top-11-samyh-gubitelnyh-dlya-ekonomiki-prirodnyh-katastrof-1050767.html> (дата звернення: 15.10.2019).
12. Екологічні показники / Міністерство енергетики та захисту довкілля. URL: <https://menr.gov.ua/content/ekologichni-pokazniki.html> (дата звернення: 15.10.2019).
13. Акимов В.А., Лесных В.В., Радаев Н.Н. Риски в природе, техносфере, обществе и экономике : монография. Москва : Деловой экспресс, 2004. 352 с.
14. Ащеулова Е.В. Системный подход к управлению эколого-экономическими рисками в предпринимательской деятельности. *Известия Иркутской государственной экономической академии.* 2008. № 4 (60). С. 81–83.
15. Грабова И.Я. Управление эколого-экономическими рисками. URL: <http://municipal-sd.ru/?q=node/71> (дата звернення: 15.10.2019).
16. Мурзин А.Д. Идентификация и диагностика эколого-экономических рисков урбанизированных территорий. *Российский академический журнал.* 2009. Т.9. № 4. С. 38–41.
17. Потапова Е.В. Оценка эколого-экономических рисков. URL: http://symposium.forest.ru/article/2012/5_safety/pdf/Potapova1.pdf (дата звернення: 15.10.2019).

References:

1. Bezpechnist promyslovykh pidpriemstv : Derzhavnyi standart Ukrainy 2156-93 vid 27.12.1993 r. № 208 [Safety of industrial enterprises: State standard of Ukraine 2156-93 of 27.12.1993 № 208]. State standard of Ukraine. Available at: <https://dnaop.com/html/41018/doc> (accessed: 15.10.2019).
2. Obstezhennia ta raionuvannia terytorii za stupenem vplyvu antropohennykh chynnykiv na stan ob'ektiv dovkillia z vykorystanniam tsytohennykh metodiv : Metodychni rekomendatsii vid 13.04.2007 r. № 116 [Surveying and zoning of the territory by the degree of influence of anthropogenic factors on the state of the objects of the environment using cytogenetic methods: Methodical recommendations from 13.04.2007, № 116]. Ministry of Health of Ukraine. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0116282-07> (accessed: 15.10.2019).
3. Dobrovolsky V.V. (2005) Ekologichni znannya [Ecological Knowledge]. Kyiv : Professional (in Ukrainian).
4. Reimers N.F. (1990) Prirodopolzovanie [Nature Management]: A Dictionary. – Moscow : Musl (in Russian).
5. Tsarik T.Ye., Fifura V.V. (2009) Osnovy ekologii [Fundamentals of ecology]. Ternopil (in Ukrainian).
6. Shmal A.G. (2010) Faktory ekologicheskoy opasnosti & ekologicheskie ryzy : monografiya [Environmental hazards & environmental risks: a monograph]. Bronnitsy : MP “ICC BNTV” (in Russian).
7. Shmandiy V.M., Soloshich I.O. (2004) Upravlinnya prurodoohoronnoy diyalnistuy [Environmental management]. Kyiv : Center for Educational Literature (in Ukrainian).
8. Yarchak V.V. (2009) Pro ekologichnuy ruzuk dzerel pidvuschenoi ekologichnoy nebezpeky [On the environmental risk of sources of high environmental hazard]. Bulletin of Ivan Franko National University of Lviv. №. 48, pp. 209–215.
9. Razbitskaya T.V., Kostyuk V.M. (2017) Tupu ekologichnuh ruzukiv ta upravlinnya numu v ymovah suchasnuh pidpruemstv [Types of ecological risks and their management in the conditions of dairy enterprises]. Nacional'ny'j universytet L'vivs'ka politexnika [Lviv Polytechnic National University]. Available at: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/41958/2/2017_Rozbitska_T_Vydy_ekolohichnykh_ryzykiv_125-126.pdf (accessed: 15.10.2019).
10. Panchenko T.I. (2016) Ekologichni riziki zberigannya, pererobki ta transportuvannya nebezpechnih himichnih rechovin ta vidhodiv [Environmental risks of storage, processing and transportation of hazardous chemicals and wastes]. XL regional'na naukovo-texnichna konferenciya VNTU. m. Vinny'cya [XL regional scientific and technical conference of VNTU. Vinnytsia city]. Available at: http://eco.com.ua/sites/eco.com.ua/files/lib1/konf/XL_VNTU/zb_m/XL_VNTU_Panchenko.pdf (accessed: 15.10.2019).
11. TOP-11 najzhubnishih dlya ekonomiki prirodnih katastrof [Top 11 most damaging to the economy of natural disasters]. Segodnya [Today]. Available at: <https://en.segodnya.ua/economics/enews/top-11-samyh-gubitelnyh-dlya-ekonomiki-prirodnyh-katastrof-1050767.html> (accessed: 15.10.2019).
12. Ekologichni pokazniki [Environmental indicators]. Ministerstvo energety'ky' ta navkoly'shn'ogo seredovy'shha [Ministry of Energy and the Environment]. Available at: <https://menr.gov.ua/content/ekologichni-pokazniki.html> (accessed: 15.10.2019).
13. Akimov V.A., Lesnykh V.V., and Radaev N.N. (2004) Riski v prirode, tehnosfere, obshestve i ekonomike : monografiya [Risks in nature, technosphere, society and economy : monograph]. Moscow : Business Express. 352 p. (in Russian).
14. Asheulova E.V. (2008) Sistemyj podhod k upravleniyu ekologo-ekonomicheskimi riskami v predprinimatelskoj deyatel'nosti [A systematic approach to managing environmental and economic risks in entrepreneurial activity]. News of the Irkutsk State Economic Academy, vol. 4 (60), pp. 81–83.
15. Grabova I.Ya. (2017) Upravlenie ekologo-ekonomicheskimi riskami [Management of ecological and economic risks]. Available at: <http://municipal-sd.ru/?q=node/71> (accessed: 15.10.2019).
16. Murzin A.D. (2009) Identifikaciya i diagnostika ekologo-ekonomicheskikh riskov urbanizirovannyh territorij [Identification and diagnosis of ecological and economic risks of urbanized territories]. Russian Academic Journal, vol. 9, no. 4, pp. 38–41.
17. Potapova E.V. (2012) Ocenka ekologo-ekonomicheskikh riskov [Assessment of ecological and economic risks]. Available at: http://symposium.forest.ru/article/2012/5_safety/pdf/Potapova1.pdf (accessed: 15.10.2019).